

Писанки

Однією з важких хатніх оздоб, хоч тільки сезонних (весняних), є писанки, тобто розмальовані спеціальними взорами яйця, що їх виготовляють протягом страсного тижня і що на Великдень служать виявом українського Великодня (росіяни писанок не знають і не вживають; писанки не входять у світогляд російського селянина). Писанок уживають від Великодня до Вознесення, тобто протягом 40 днів. В старі часи звичай малювати писанки був розповсюджений по цілій південній, середній та західній Європі. Тепер він ще держиться тільки в Україні, в Румунії, на Балканах і у західних слов'ян. В інших місцях тільки льокально.

Писанки в Україні є двох типів:

1. **Крашанки**, тобто монохромно побарвлені яйця в червоний або рідше в синій, зелений, жовтий і т.д. тони.
2. **Писанки**, тобто поліхромно розмальовані яйця різними, часом дуже складними орнаментами.

Різниця між цими двома типами великодніх яєць полягає не тільки в орнаменталі, але і в багатьох інших прикметах, дуже істотних.

Крашанки (монохромні) звичайно бувають варені. Ними розговляються, тобто на Великдень починають з них їжу з певною урочистістю, що до деякої міри нагадує причастя. Ними ж граються в “котки” і в “битки” >, або інакше — “христосуються”, себто хочаби похристосуватися, один підставляє одному з двох учасників христосування свою крашанку, а другий своєю крашанкою б'є її, розбивши, обоє промовляють “Христос Воскрес” і цілюються. При тім той, у кого показала розбита крашанка, віддає її другому, в кого крашанка лишилася ціла. Люди приносять крашанки в церкву на другий день Великодня і віддають їх по парі на церкву, (тобто на священно- і церковно-служителів). Дуже можливо, що колись такі крашанки або й писанки, приносили жерцям поганських богів.

На “Проводи”, себто на поминальне свято Томиної неділі, люди кладуть крашанки на могили покійників, вірячи, що коли першу одержану на Великдень крашанку покласти на могилу, то покійник буде чути все, що йому сказати [8]. Колись ходили з крашанками або з писанками на ріку христосуватися з русалками; качали ці писанки чи крашанки по березі, а потім роздавали їх хто кому. Очевидно, люди бажали качанням крашанок по березі не допустити русалок до берега, бо після качання, апотропеїчна сила крашанок переходила, по їхній вірі, на беріг.

Писанки ніколи не бували варені, щоб у писанці зберігалася жива сила зародка. Писанками ніколи не граються ні в “битки” ні в “котки”. їх ніколи не їдять і стараються не розбити і

зберегти як можна довше [9]. При христосуванні ними тільки міняються, не розбиваючи одну об одну, або дарують як священний талісман.

Як обов'язковий закон, дівчата дарували писанки своїм нареченим, яким вони на м'ясницю чіпляли колодку [10]. Звичайно писанки лежали від Великодня аж до Вознесіння в місці на столі або на покутті на лавці, або під образами на невеличкій угловій полиці у покуті, на видноті, щоб завжди були вони під рукою для ритуальних потреб. Українські селяни вірили, що писанки мають вплив на здоров'я людини і охороняють її від хворіб. В хаті держать писанки для охорони від пропасниці [11] або від грому [12]. Окрушки свячених пасок і шкаралущі писанок закопують у землю і вірять, що на тім місці виросте зілля "Маруна" (*Chrysanthemum Parthenicum*), яке додають до горілки [13]. Коли помирала дитина, давали писанку старцям, щоб померла дитина тішилася на тім світі писанкою [14]. Також померлому клали писанку в домовину [15].

В Куп'янському повіті, на Харківщині, щоб охоронити збіжжя від мишей, клали крашанки або хоч їх шкаралупу під стіжок, під перші чотири снопи, покладені нахрест. Туди ж клали і кістки від великодного поросяти [16].

З того всього видно, що такі великодні яйця, як крашанки так і писанки, грали незвичайно важну ритуальну роллю в старій релігії, в обрядах зв'язаних з весняним святом сонця і присвячених, очевидно, соняшному божеству [17]. Особливо велику силу в очах давньої людини мусіла мати писанка, бо вона: а) була не варена і, значить, зберігала в собі зародок життя від півня, улюбленої птиці бога Сонця, що своїм співом заповідала появу Сонця і розганяла нечисту зловорожу силу ночі і зими; б) вона була покрита апотропеїчними знаками, символами світлих божеств, як, наприклад, ломані хрести, трікветри [18], восьмираменні зірки (розети), безконечні спіралі і ін. Орнаментация ця завжди зберігала свастичний принцип кружіння навколо якогось центра, що давало мистецьку ілюзію руху, тобто життя. Цей принцип об'єднував і зв'язував інші орнаменти, ось як деталі ломаного хреста або його рамена, дубове листя, тризуби, які служили символом чи атрибутом бога грому і блискавиці тощо.

Ці апотропеїчні знаки мають за собою дуже довгу історію і ми знаходимо більшість з них між орнаментом ще навіть перед-сумерійських часів у Месопотамії і в Ірані, а теж трохи пізніше в Малій Азії та на Егейщині.

Особливо часто і виразно виступають ці апотропеїчні знаки в першій половині I тисячоліття перед Р.Хр. в Малій Азії та Греції в зв'язку із зображеннями богині Кібели. Ми знаємо, що на Україні зберігся звичай святкувати свято Кібели, під трохи зміненою назвою Купала, при літнім звороті сонця. Дуже можливо, що її свята починалися при веснянім рівноденню, а кінчалися при звороті сонця в літі, і можливо, що писанки та крашанки належали до атрибутів її свят.

Відомо, що писанки “писали” не тільки в нас та в західних і південних слов’ян, а в цілій Західній Європі, але їх зовсім не знали в Московії. Так само відомо, що майже в цілій Західній Європі існував культ Кібели, однак під різними локальними назвами тієї богині, але його не було в Московії. Отже, можна з того зробити висновок, що писанки в Україні і в центральній та західній Європі в давнину були зв’язані зі святами Кібели. Таким чином, коли ми в орнаментах на стінах української хати знайдемо для них potwierдження в космогонічних колядках, то для орнаментики писанок знаходимо сліди в традиціях веснянкових пісень і святкувань “Купала”-Кібели, що в своїх традиціях відходять до архаїчного періоду йонійської Греції, а може й далі в глибину віків.

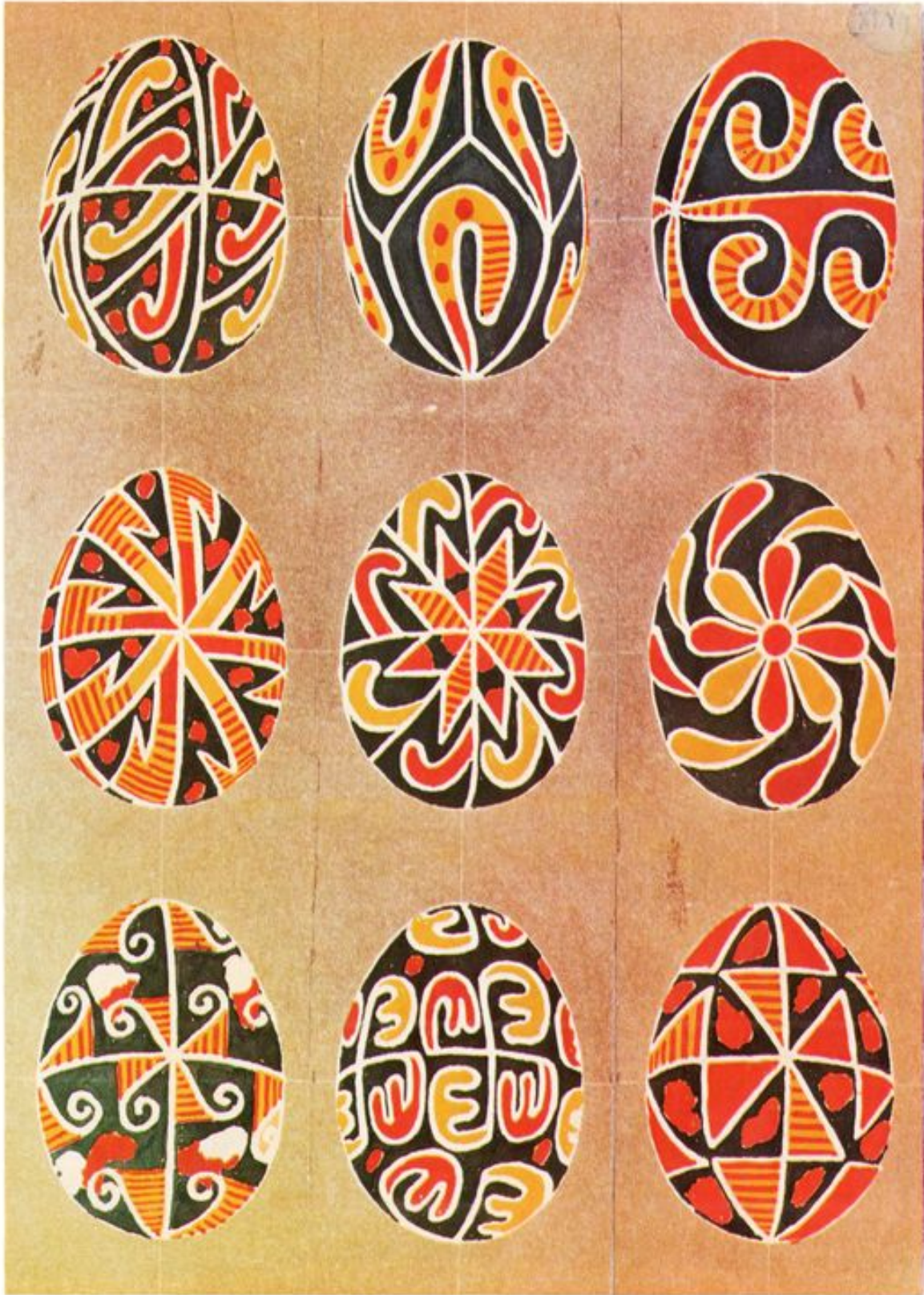
Само собою зрозуміло, що нарід тепер уже забув колишнє значення писанок у старих релігіях і вірив, що писанки належать до християнського свята “великодня”, і писав писанки, бо “так годиться”.

Жінки, що писали писанки, не вміли пояснити змісту окремих орнаментів і вони стають нам зрозумілими тільки з порівняльної студії. Область розповсюдження писанок указує на область розповсюдження старих передньоазійських релігій і зв’язаних з ними обрядів, при чім різко видно, що на територію Росії ці релігії не доходили (мабуть тому, що там панував шаманізм і не було осілої хліборобської культури).

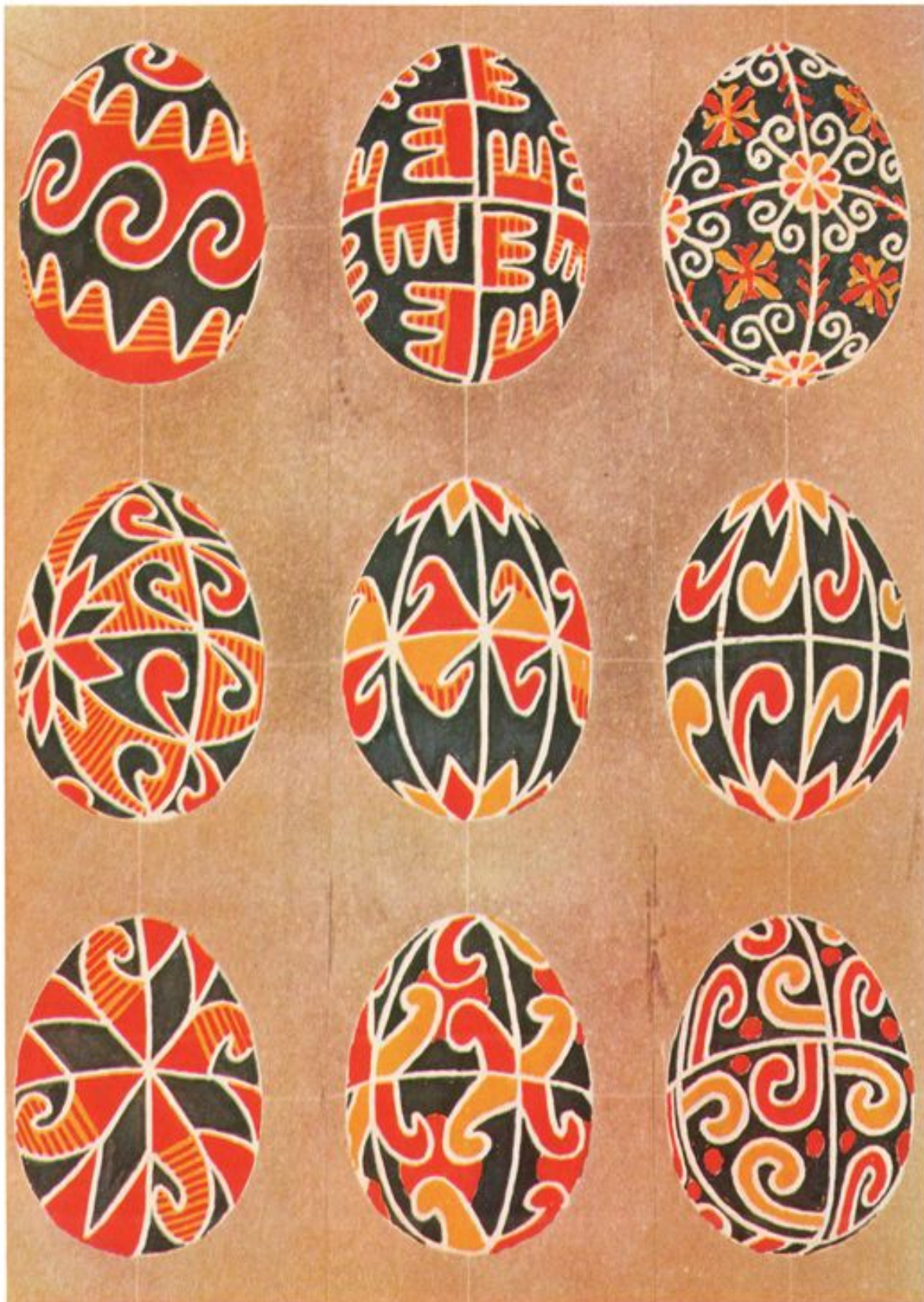
Побіч історично-релігійного значення, писанки варті великої уваги і з мистецького погляду, бо їх орнаментика показує дуже цікаву композиційну вмілість складати гарну цілість з різних елементів за певним принципом. Однак теперішні народні назви окремих писанкових орнаментів не відповідають колишньому їх значенню.

Sources

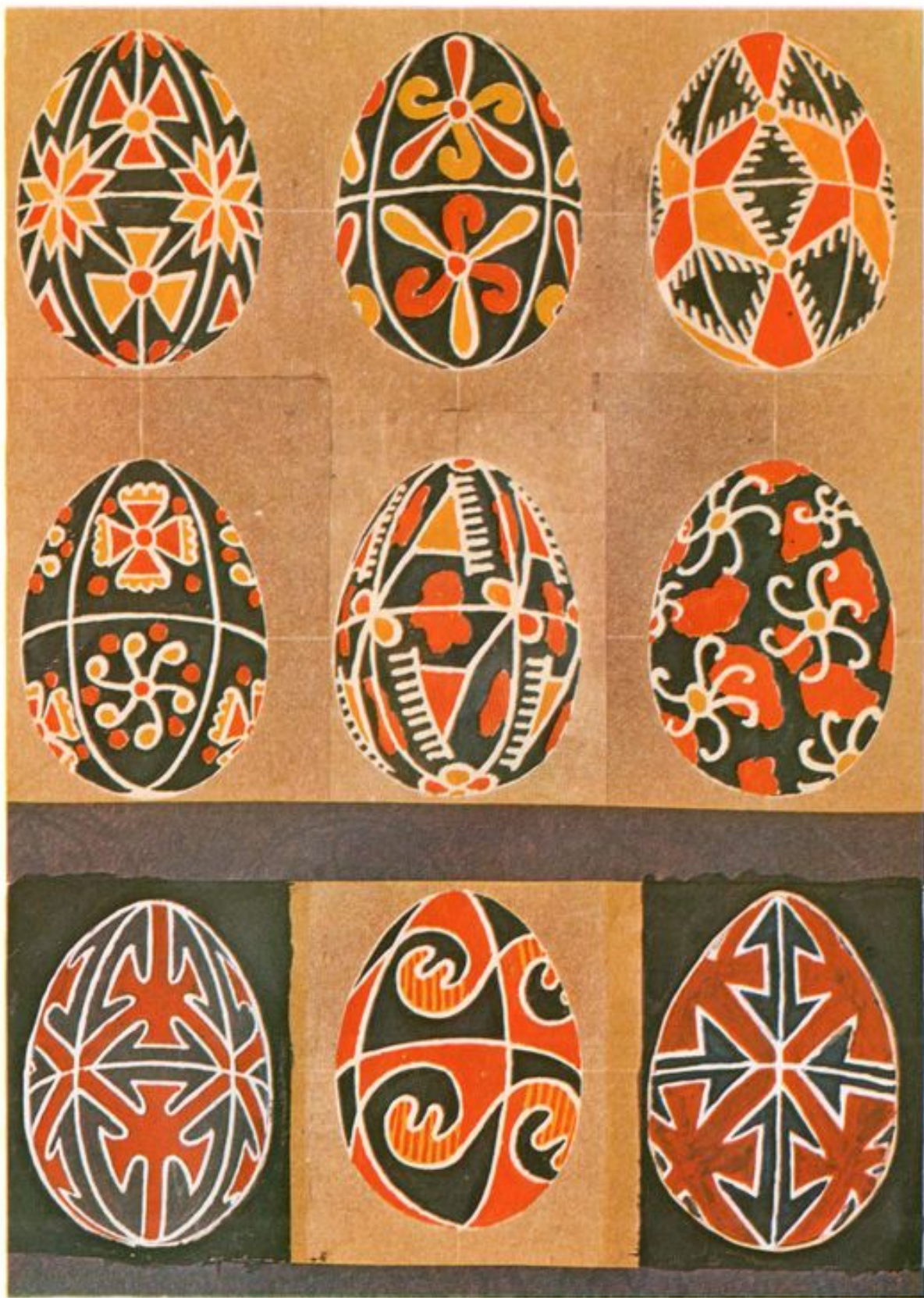
- [8]. Сумцов, Писанки, ст.204-206.
- [9]. Останніми часами, себто в ХХ віці, нарід уже стратив розуміння різниці між крашанкою і писанкою, не розуміючи їх, і записувачі фольклору, в тім числі теж і Сумцов, бо не розуміли значення малюнків на писанках.
- [10]. Парубки зберігали такі писанки, одержані від дівчат, дуже довго, часом декілька літ.
- [11]. Село Голе, Равського повіту в Галичині. Д-р М.Кордуба (Зап.НТШ, ч.16, ст.180-181).
- [12]. Село Пристань, Жовківського повіту. Д-р М.Кордуба, там само.
- [13]. Це в селах Сушно, Полове, Вулька, Витків пов. Жовква. Д-р М.Кордуба, там само, ст. 181.
- [14]. Село Підгірці, повіт Золочів, там само, ст.180.
- [15]. Село Голе, повіт Рава Руська, там само, ст.181.
- [16]. Сумцов, Писанки, ст.240. Київская Старина, 1891 р., травень, т.V.
- [17]. Писанку вважали святою і чудодійною вже з хвилини нанесення на неї орнаментів, і навіть воду, в якій вони були миті, вважали святою і її не сміли виливати в помію, тільки під куці квіток або під овочеві дерева, вірячи, що це допоможе для їх росту і врожаю.
- [18]. Triquetrum, das in diesen Gegenden (Pamphilia) einheimische Symbol einer dreigestaltigen Gottheit, welche auf späteren Münzen dieser Stadt als Hecate Triformis erscheint. Ginder, Die antiken Münzen des Königlichen Museums in Berlin, S.68. Одна постать з цих трьох представляла Гекату як світле божество, нагадуючи Кібелу або Деметру.

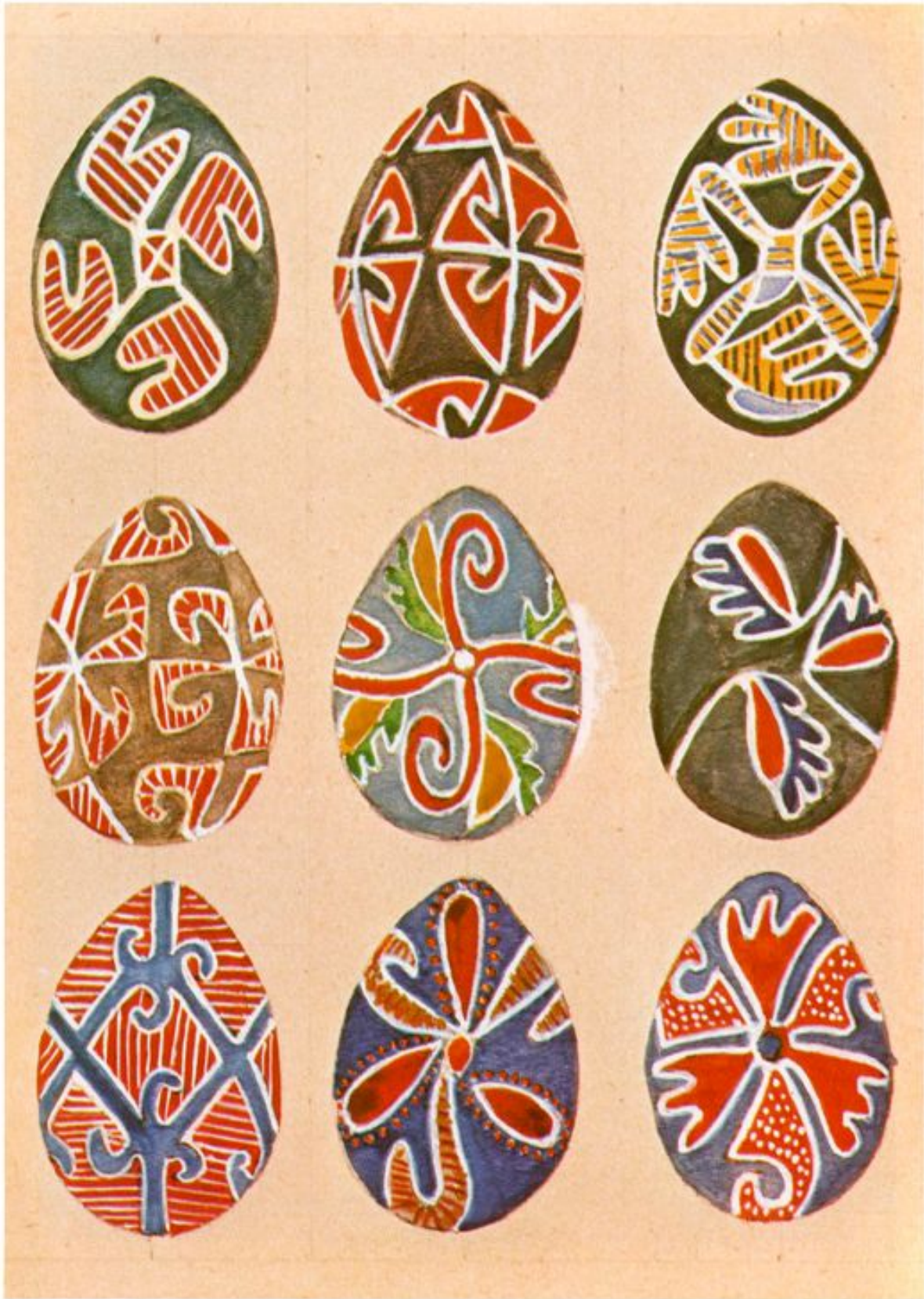
61. Писанки, повіт Сквиря, Київщина, 1906 р.

62. Писанки, повіт Сквира, Київщина, 1906 р.

63. Писанки, повіт Сквир, Київщина, 1906 р.

64. Писанки, повіт Сквиря, Київщина, 1906 р.